

ЗА ДВЕТЕ ГЛЕДИЩА ВЪРХУ „ДИВИ РАЗКАЗИ“

Ванда Смоховска-Петрова

Чудя се на двамата автори на разглежданите тук статии как те не забелязват, че в същност прекрасно взаимно се допълват. Естествено на тях им пречи раздражението. За разлика от Никола Георгиев, който нарича раздражението си „справедливо“, аз мисля, че гневът може да бъде справедлив, но раздражението е винаги несправедливо.

Разбира се, статията на Никола Георгиев, печатана в „Литературен фронт“, съвсем не е структуралистична. А и да беше такава страхът от някакво наводнение в България от литературни изследвания, които си служат било със структурален, било със семиотичен, митологичен или психоаналитичен метод, ми се вижда като страх от салемските вещици.

И така нито Никола Георгиев е структуралист, нито Тончо Жечев е „консервативен романтик“. Чисто и просто имаме пред себе си двама способни критици, единият от които се отличава с по-жив, по-непосредствен, по-емоционален подход към литературата, и другия, който я възприема повече с ума си и с по-хладна разсъдителност. Това, разбира се, съвсем не значи, че подходът на Тончо Жечев е ирационален и подобно обвинение е остатък от надживяното вече днес бинарно мислене. Също така е неправилно да се мисли, че начинът, по който др. Георгиев възприема литературната творба, е лишен от всякаква емоционалност. Подходът на Н. Георгиев е несъмнено по-ефикасен за схващането на общото, на онова, което прави всяко произведение достойно да го причислим към автентичната художествена литература. Подходът на Т. Жечев е безспорно по-пригоден за разкриване на онова, от което зависи своеобразието, неповторимостта на един литературен феномен. Но двата подхода съвсем не се изключват, а, напротив, взаимно се допълват и взаимно утвърждават постиженията си.

Никола Георгиев в статията си „Препрочитайки „Диви разкази““ разкрива по убедителен начин такива съществени черти на героите на Хайтов като тяхната раздвоеност, силата им, която същевременно е и тяхна слабост, действията им, които противоречат на собствения им разум и разбираня, неразривната връзка между страха и смелостта, както и целият този механизъм, при който „малоценното, важното и неважното непрекъснато разменят местата си“. Но някой би могъл да възрази, както впрочем прави Тончо Жечев, а и Кр. Куюмджиев в изказването си, че всички тези черти са характерни за всяка литературна творба. Тук би трябвало да се подчертае изрично, че те са наистина характерни обаче само за значителните, бележитите литературни творби, а в слабите в художествено отношение, едноизмерни и плоски те винаги отсъствуват. Затова всеки път, когато имаме пред себе си произведение на съвременен писател, оценката на което едва се ражда и утвърж-

дава, качествата от този род трябва да бъдат открити и доказани и това е много необходима и съвсем не лесна работа. Установяването им е само по себе си висока оценка за една литературна творба. И трябва да признаем, че когато прочетох статията на Никола Георгиев, напечатана в „Литературен фронт“, останах с впечатлението, че той високо цени „Разказите“ на Хайтов. Тук може да се направи само едно възражение: завършека на статията — онова неочаквано изразено недоверие към нравствените устои на „Разказите“ — недоверие, което съвсем не е извод от цялата студия, а е сякаш си накрая прикачено без функционална връзка с цялото, е могло до известна степен да заблуди читателя. За яснотата на становището на Н. Георгиев не допринася и оная гатанка, според автора несполучливо отгатната от Т. Жечев — към какъв „изъм“ из областта на философията биха могли да бъдат сведени „Разказите“ на Хайтов. Жалко, че и в напечатаното на циклостил „Изказване“ Н. Георгиев не е разкрил решението на тази гатанка, защото според мене едно свеждане на творбата към определено философско течение, стига да не бъде насилствено и схематично, винаги допринася за по-дълбокото ѝ разбиране и е напълно погрешно да се смята за проява на някакво сухо и студено отношение към литературата. Та нали такова „свеждане“ също търси мястото на творбата в контекста на многоликия живот, място не вече в дадената обществена среда, не в дадената национална литература, а сред съвременните на писателя идейни течения.

Не виждам никакво престъпление в това, че Н. Георгиев изразява съмнение по отношение на нравствените устои на героите на Хайтов. Тъкмо обратно, би трябвало да се радваме, че ето един способен критик е решил да ги подложи на изпитание. Ако те са здрави, не само няма да пострадат, но ще се укрепят в нашето съзнание още повече. Лошото е, че Н. Георгиев както в статията си, така и в „Изказването“ си посвещава на този кардинален въпрос твърде малко място и макар че в „Изказването“ си дава вече по-цялостна постановка, и там не е убедителен, защото не развива доводите си.

И така доловените от Н. Георгиев черти, присъщи на всяко забележително литературно произведение, не говорят наистина нищо сами по себе си за своеобразието на „Диви разкази“. Но бихме проявили догматизъм и крайна едностранчивост, ако твърдим, че Н. Георгиев няма завоевания и в тази област, тъй като тя не е монопол само на критиците-импресионисти. Да прочетем внимателно следния откъс: „... те (т. е. героите на Хайтов, б. м.) изживяват своята раздвоеност повече като свидетели, отколкото като активни, овладени личности, повече като „потърпевши“, отколкото като осъзнати, единни и целенасочени волеви натури“. Ето едно според мен забележително постижение в анализа на Н. Георгиев и той неслучайно повтаря този цитат и в „Изказването“ си. Но той не забелязва, че напипвайки една от характерните изяви на спецификата на Хайтовите герои, се доближава напълно до основните позиции на Т. Жечев, защото в основата на разкрития тук специфичен белег лежи тъкмо антиномията между първичното, старото, а същевременно младото в цивилизационно отношение, от една страна, и съвременното, „дивилизованото“, от друга: тъкмо същата опозиция, която Т. Жечев смята с право за основна за „Разказите“, а Н. Георгиев в началото на статията си обявява съвсем неоснователно за „консервативно-сантиментална“. Тук обаче трябва да направим едно уточняване: докато Н. Георгиев е по-склонен да вижда позитивната страна на цивилизацията, Т. Жечев има по-изострен поглед към опаката страна на прогреса и това също не е у него проява на някакъв романтизъм, а напълно реалистичен подход към този въпрос. Изтъкнатият съветски ориенталист Николай Конрад в забележителната си книга „Запад и Изток“ пише: „Дори този малък откъс от историята, който преди

четвърт век премина пред очите на едно поколение, което и до днес е още живо, ни показва съвсем нагледно, че в една европейска страна се оказаха съвместими едва ли не най-високото за онова време равнище на материално-техническата култура с едва ли не най-ниския за цивилизованото човечество уровень на етичното съзнание.“

Искам да обърна внимание на още едно постижение на Н. Георгиев в разкриването на своеобразието на героите на Хайтов. Критикът говори за тяхното „люшкане между крайния скептицизъм и крайния фатализъм“ — една констатация, която заслужава според мене вниманието на тези, които се интересуват от проблемите на народопсихологията.

За разлика от Н. Георгиев Т. Жечев улавя, както се каза вече, предимно неповторимата специфика на творбата, и то съвсем не по голословен или повърхностен начин. И той има своя убедителна доказателственост, макар че тя често апелира повече към мъдростта на сърцето, отколкото към ума. И в това се крие нейната прелест. Тази доказателственост са позовава по-малко на формалната логика, а повече на едно цялостно разбиране на живота, в което човекът участва не само с ума си, но и с емоциите си и волята си. Според мене Т. Жечев не отрича раздвоеността на героите на Хайтов, но той не иска да я признае за техен специфичен белег и наистина тя сама по себе си не може да бъде такъв. Освен това той вижда същевременно и раздвоеността, и монолитността на героите на Хайтов и знае, че едното съвсем не изключва другото, защото той не се движи по законите на формалната логика, която отхвърля възможността за съвместно съществуване на изключващите се взаимно противоположности. А такава възможност съществува, тъй като в живота такива противоположности се проявяват в различните слоеве на „многоетажната“ структура на човешката психика.

Макар и беглият анализ, направен от Т. Жечев на „Горски дух“, разказ наистина погрешно според мене изтълкуван от Н. Георгиев, както и казаното от Жечев за разказа „Дърво без корен“ са онези чудесни озарения, които разкриват отведнъж качествата на Жечевия критически подход. Не виждам никакво основание Т. Жечев да бъде обвиняван в „регионализъм“ като противоположност на общозначимото, общочовешкото. И тези понятия не се изключват. Както Н. Георгиев, който предимно вижда общото, умее по свой път да стигне до специфичното, така и Т. Жечев, устремен към своеобразното, националното, регионалното, стига също по свой път, т. е. тръгвайки от неповторимото до общото. Бурното му и тягостно възклицание във връзка с разказа „Горски дух“: „Земята е оплешивяла от винаги противоречивия напредък и изчезването на добрите горски духове!“ — поставя с един замах Хайтовата творба в актуален, животрептящ, съвременен, общочовешки контекст.

Не бих съветвала Т. Жечев да препрочита произведенията, за които пише. Свежестта и непосредствеността на преживяването е най-ценното у него. И аз бих искала да го опазя от демона на рационализма, който винаги иска да определи, да дефинира, а следователно и да задържи това, което е жизнено, способно за развитие и неподлежащо на дефиниция. Но, от друга страна, много ми се иска той да не пази от демоните на науката тези, които умеят да ги овладяват и да ги впрягат в колесницата на своите търсения.

Накрая искам да кажа, че по мое мнение е вече крайно време да престанем да си залепваме взаимно разни етикети, сякаш сме шишета в една аптека и много е опасно някой да не се отрови от интелектуалното ни съдържание. Не ще ни отровят различните похвати и подходи към литературата, а, напротив, тяхното многообразие в рамките на нашия мироглед ще направи културния ни живот пълнокръвен и пълноценен. Отровни са мъртвилото, рутината,

сивотата и безсмислието и те трябва да бъдат преди всичко жигосани, а не статиите на нашите двама изтъкнати литературоведи, които не само че не страдат от тези недъзи, а както с тези статии, така и с другите си трудове участвуват най-живо в най-интересните прояви на българската търсеща критическа мисъл.

КОЛКО Е ЧЕРЕН ДЯВОЛЪТ

Искра Панова

Изказването ми не може да претендира за задълбоченост или цялостност: това са само бележки по конкретен спор, свързан с някои по-обща въпроси на литературната наука и критика.

1. Обстоятелството, че тази година проецираме разискванията си върху две различни тълкувания на конкретно произведение, вече предопределя едно по-друго пречупване — разширяване на темата. Същевременно начинът, по който „Литературен фронт“ поднесе двете статии, допълнително разшири обсега на разискванията, като наложи въпроса за нашите литературни нрави, за т. нар. морален, духовен климат като условие за научна и критическа работа. Най-послед с неочакваното вмъкване на въпроса за структурализма като изследователски метод др. Жечев отвори още една врата — към т. нар. културна политика, към алтернативите на нашето научно и културно развитие.

При такова усложняване бих искала най-напред да припомня някои неща, за да останат ясни обстоятелствата и незамъглена картината на спора.

Откривайки семинара, др. Натев ни поздрави с благотворната еволюция, която се наблюдава в нашите литературни нрави: една дискусия, започнала с рязка реплика и която преди години би завършила с нея, сега намира мирно продължение в нашия семинар и по-нататък ще намери безпристрастно изложение в „Литературна мисъл“. Разликата е наистина голяма и всички ѝ се радваме. Но достатъчна ли е? Дори простата съпоставка между тиражите на „Литературен фронт“ и „Литературна мисъл“, т. е. между броя на хората, до който стигат едното и другото издание, показва, че спорът почна при едни условия, а продължава при други. Няма го някогашният едноличен диктат. Но е налице анонимно своеволие, скрито зад названието „редакция“, което е пак аноним, щом др. Жечев, член на тази редакция, сам е бил изненадан от бележката ѝ и изрично се отграничи тук от нея. И докато това негово отграничаване характеризира положителната еволюция, която сме изминали за последните 15-на години, поведението на „Литературен фронт“ говори, че този орган още не е забравил всичко, което трябваше да забрави от някогашната си практика, и не е научил всичко, което трябваше да научи след 1956 г.

Едно друго, вече частно колебаене на стрелката: вземайки тук пръв думата, Н. Георгиев се отказа от острите изрази в своята втора, непубликувана статия-отговор, та да протече работата ни в по-спокойна атмосфера. Но очевидно повлечени от инерцията на „Литературен фронт“, опонентите му така или иначе не поеха протегнатата ръка, макар че ироничните квалификации и остри обобщения не дойдоха от Н. Георгиев — тях прочетохме за първи път в пространната реплика на Т. Жечев. Може да се съжалева, че не успяхме да прекъснем още в началото на семинара лошата външна инерция. Литера-